

ОСОБЛИВОСТІ ТРАНСКОРДОННОГО УКРАЇНСЬКО-УГОРСЬКОГО СПІВРОБІТНИЦТВА

ДЯЧЕНКО Б., к. е. н., доцент Ужгородського національного університету

ГАЗУДА Л., к. е. н., доцент Ужгородського національного університету

БИРКОВИЧ В., ст. науковий співробітник філіалу Національного інституту стратегічних досліджень в Закарпатській області

Закарпатська область – наймолодша серед регіонів країни; вона була утворена й увійшла до складу України 22 січня 1946 р. Характерною особливістю є багатонаціональність населення області, найбільшу частку якого складають українці та угорці. Ця обставина обумовлює необхідність транскордонного співробітництва саме із Угорщиною.

У перші повоєнні роки, незважаючи на майже непрозорий режим кордонів, спостерігалось взаємне прагнення населення прикордонних областей до встановлення або відновлення безпосередніх контактів. Співробітництво між прикордонними територіями суміжних держав у подальшому набувало нових форм і напрямів, охоплюючи виробничу сферу діяльності. Державні установи України та Угорщини приділяли все більше уваги співпраці на регіональному рівні, а прикордонні зв'язки посідали помітне місце у розгортанні процесів функціонування прикордонної інфраструктури¹.

У цілому розвиток прикордонного співробітництва можна поділити на декілька етапів².

¹ Шманько Г.И., Будкин В.С., Грефс К.Х. и др. Приграничное сотрудничество социалистических стран: опыт, проблемы, перспективы. – К.: Наук. думка, 1990. – С. 40-93.

² Шманько Г.И., Сюсько И.Н., Пруница Н.Ю. и др. Региональные аспекты приграничного экономического сотрудничества СССР со странами СЭВ / Ин-т социал. и экон. проблем зарубеж. стран АН УССР, Ужгород. отдел. – М., 1983. – С. 21-107.

На першому етапі переважали форми співробітництва, які не вимагали спеціального механізму регулювання процесів і могли існувати без застосування валютних розрахунків. Вони не суперечили жорсткій монополії держав на зовнішньоекономічну діяльність, відповідали інтересам сусідніх країн, у тому числі українсько-угорському співробітництву, в їхньому планово-економічному розвитку і програмам соціалістичної економічної інтеграції.

Перший етап прикордонного співробітництва, який здійснювався у простих формах взаємозв'язку, відіграв важливу роль у зміцненні стосунків між сусідніми державами, став передумовою переходу до наступного етапу – "інтеграційного".

Другий етап прикордонного співробітництва Закарпатської області, що розпочався в 1971 р., пов'язаний з прийняттям країнами "Комплексної програми дальшого поглиблення й удосконалення співробітництва та розвитку соціалістичної економічної інтеграції". Особливість цього етапу полягала в тому, що різні форми прикордонних зв'язків охоплювали виробничу, науково-технічну сферу, активно сприяли процесам реалізації інтеграційних програм. Набув поширення обмін передовим виробничим досвідом, динамічно зростала прикордонна торгівля, налагоджувалися прямі виробничі зв'язки, пробивала собі дорогу міжнародна кооперація, спільна виробнича діяльність. Транспортна прикордонна інфраструктура нарощувала потужності, забезпечувала наростаючі обсяги опрацювання та перевезення експортно-імпортних і міжнародних транзитних вантажів. По суті, у кінці другого етапу прикордонне співробітництво переросло у транскордонне.

Значна увага в цей період приділялася дружнім зв'язкам і обміну досвідом. Цінність цих зв'язків полягала в тому, що вони масово охоплювали трудові колективи: робітників і спеціалістів промисловості, будівництва, транспорту, сільського господарства.

Унаслідок тривалого спілкування у різних напрямках виробничої діяльності виділилися відповідні форми³:

- обмін групами, бригадами передовиків і новаторів виробництва та спеціалістами, які направлялися до партнерів з метою вивчення досвіду безпосередньо на робочому місці, для оволодіння новою технікою, прогресивною технологією, прийомами виконання тих чи інших операцій, технологічними процесами тощо;
- обмін спеціалізованими туристичними групами, які формувалися, як правило, із працівників однієї або суміжних галузей. Програма перебування цих груп передбачала відвідання споріднених підприємств і ознайомлення не лише з досвідом виробничої діяльності й умовами праці, а й з побутом та культурним дозвіллям;

³ Прикордонне співробітництво Закарпатської області із суміжними територіями сусідніх держав: (1946–1990) / О.С. Передрій, П.Ю. Студеняк, І.І. Устич, Б.І. Дяченко: Нариси історії Закарпаття. – Т. 3. – Ужгород, 2003. – С. 232-252.

- обмін "автобусами дружби". Передбачалося, що групи формуватимуться з представників одного підприємства, яке підтримує тривалі міцні зв'язки з однопрофільним партнером за кордоном, який за попередньою домовленістю надає можливість друзям ознайомитися з виробництвом, життям і діяльністю свого колективу, одержати вичерпні кваліфіковані відповіді на питання, що цікавлять учасників "автобуса дружби".

Використовувалися також інші канали для вивчення та запозичення передового досвіду побратимських колективів. Це і поїздки на споріднені підприємства у складі змішаних груп для підведення підсумків інтернаціонального соціалістичного змагання, участь у святкуванні урочистих дат, професійних свят, зустрічі на кордоні тощо.

Важливою формою розвитку співробітництва Закарпаття з сусідніми областями в період 70–80-х років ХХ ст. була прикордонна торгівля. Її динамічний розвиток став можливим тому, що товарообмінні операції могли здійснюватися в розрахунках на безвалютній основі: така торгівля (як і інші первинні форми прикордонного співробітництва) здійснювалася, не зазіхаючи на принципи монополії держави на зовнішньоекономічну діяльність.

Оцінюючи прикордонну торгівлю, її доцільність та ефективність можна виділити кілька моментів. *По-перше*, у результаті товарообміну краще задовольнявся попит населення на певні товари народного споживання. У торговій мережі розширювався асортимент товарів, зменшувався їхній дефіцит в окремі періоди за рахунок імпорту. *По-друге*, торгівля базувалася на товарних ресурсах місцевих фондів тих товарів, що були вироблені для внутрішнього споживання, і частка яких віддавалася за кордон не на умовах постачання "спеціально на експорт". Водночас в обмін на ці товари надходила високоякісна продукція з-за кордону. Саме це істотно відрізняло прикордонну торгівлю від зовнішньої торгівлі державного рівня, яка оперувала товарними ресурсами, виготовленими в експортному виконанні.

Пізніше, у часи перебудови, прикордонна торгівля, як і деякі інші форми прикордонних зв'язків, здійснювалася на базі нових законодавчих актів, прийнятих у 1986 р. Було розширено права організацій, зокрема торговельних. Відповідно до нових законів їм дозволялося здійснювати товарообмінні операції на умовах прямих зв'язків, тобто без втручання у ці справи посередника, вищої інстанції.

Зі збільшенням обороту залізничні переходи на кордоні між СРСР і УНР (Чоп–Загонь) перестали відповідати зростаючому обсягу вантажів. Крім того, ця дільниця залізниці не була електрифікованою. Після її електрифікації та механізації вантажно-розвантажувальних робіт на станціях Чоп–Загонь у декілька разів зросло перевезення вантажів. Оскільки, залізничний транспорт був основним у перевезенні радянсько-угорських вантажів, були відкриті нові станції на кордоні –

Батьово в Закарпатті й Еперешке в Угорщині. Завдяки цьому на радянсько-угорському кордоні пропускна спроможність зросла з 25 тис. до 11 млн тонн вантажів, а згодом – до 18–19 млн тонн. Нові станції обслуговували половину перевезень експортно-імпортних радянсько-угорських вантажів.

Аналіз укладених договорів про прямі зв'язки між підприємствами Закарпаття і прикордонних територій Угорщини та Словаччини дозволив охарактеризувати виробничі зв'язки. Це, передусім, виробниче кооперування (подетальне, повузлове, технологічне), характерне для машинобудівних, приладобудівних, меблевих підприємств. Іншим напрямом було виконання замовлень партнерів із давальницької сировини.

Плідно здійснювали кооперацію на договірних засадах і виробники меблів. Мукачівський меблевий комбінат поставляв каркаси підприємству "Сатмар" (Мате-Залка, Угорщина), а отримував меблеві облицювальні плити – фасадну частину для спальних наборів. Закарпатські приладобудівники підписали угоду з угорським заводом "Біат-Універсал" про спільний випуск пристроїв для зарядки акумуляторів для автомобілів різних марок.

У 1989–1990 роках транскордонне співробітництво вийшло на третій етап розвитку. Все більше регіонів як України, так і Угорщини залучались до співпраці. Прикордонна торгівля Закарпатської області переросла у міжнародну торгівлю із сусідніми країнами на валютній основі (табл. 1).

Таблиця 1

Обсяг експорту та імпорту за угодами між суб'єктами господарювання Закарпатської області та сусідніх країн за 1989–1990 рр.*

(млн перевірених карбованців)

Країни	Експорт		Імпорт	
	1989	1990	1989	1990
Угорщина	12.1	11.1	10.1	7.9
Чехословаччина	10.5	10.7	7.1	7.6
Польща	4.1	0.8	4.4	1.2
Румунія	–	0.1	–	–
Разом по групі країн	26.7	22.7	21.6	16.7
Всього по області	26.9	23.2	21.9	17.4
Аналізована група країн у відсотках до всього обсягу експорту та імпорту	99.2	98.3	98.8	95.9
Частка Угорщини в експортно-імпортних операціях Закарпатської області, %	45.0	47.9	45.9	45.4

Примітка. * Складено за даними: Народне господарство Закарпатської області в 1990 році: Стат. зб. / Закарпат. обл. упр. статистики. – Ужгород, 1991. – С. 10.

Основними партнерами Закарпатської області у зовнішньоторговельній діяльності були Угорщина та Чехословаччина. У цей період частка Угорщини в експортно-імпортних операціях (на валютній основі) становила 45–48 %.

Четвертий етап транскордонного співробітництва Закарпатської області припадає на 1991–2004 роки. Дані щодо експортно-імпортних операцій області з прикордонними країнами наведено у *табл. 2*.

Таблиця 2

Обсяг зовнішньоторговельного обороту Закарпатської області з сусідніми країнами у 2000 і 2004 роках*

(млн доларів США)

Країни	Експорт		Імпорт	
	2000	2004	2000	2004
Угорщина	46.0	166.4	36.7	76.3
Словаччина	10.3	41.4	4.3	20.8
Чеська Республіка	8.1	12.4	5.4	130.2
Польща	2.2	16.7	1.1	6.1
Румунія	0.3	0.9		1.6
Разом по групі країн	66.9	237.8	47.5	235.0
Всього по області	215.3	605.5	183.9	614.4
Аналізована група країн у відсотках до всього обсягу експорту та імпорту	31.1	39.3	25.8	38.2
Частка Угорщини в експортно-імпортних операціях Закарпатської області, %	21.3	27.5	20.0	12.4

Примітка. * Складено за даними: *Закарпаття 2004: Стат. щорічник / Головне управління статистики у Закарпатській області.* – Ужгород, 2005. – С. 296.

Проаналізувавши третій та четвертий етапи транскордонного співробітництва, можна констатувати, що Закарпатська область значно розширила зовнішню торгівлю. Обсяг експортно-імпортних операцій у 2004 р., порівняно з 1990 р., збільшився у 20–30 разів завдяки поширенню зв'язків. На сьогодні область має торговельні відносини з тридцятьма країнами світу. Саме тому при зростанні обсягу торгівлі з прикордонними країнами їхня частка в експорті-імпорті зменшилася через переміщення інтересів у бік "нових" країн. Це також стосується Угорщини, обсяг експортно-імпортних операцій Закарпатської області з якою збільшився у 10–15 разів, однак ці темпи нижчі порівняно з іншими країнами. За загальним обсягом зовнішньоекономічних операцій Угорщина залишилася основним партнером області, але в імпорті на перше місце вийшла Чеська Республіка.

Експорт вітчизняних товарів до Угорщини у 2004 р., порівняно із 2000 р., збільшився у 3.6 раза, а імпорт з неї – в 2.1 раза. Водночас по групі аналізованих країн ці показники зросли відповідно в 3.6 і 4.9 раза.

Угорщина вигідно виділяється на фоні всіх експортно-імпортних операцій щодо позитивного сальдо зовнішньої торгівлі. Зокрема, у 2000 р. сальдо зовнішньої торгівлі з цією країною дорівнювало 9.2, а у 2004 р. – 90.1 млн доларів США. У цілому по області в 2004 р. воно було негативним і склало 8.9 млн доларів США.

П'ятий етап у транскордонному співробітництві Закарпатської області із сусідніми країнами розпочався у червні 2004 р., коли ці держави (за винятком Румунії) стали членами ЄС.

Закарпатським Центром соціально-економічних і гуманітарних досліджень НАН України було проведено анкетування органів місцевого самоврядування на рівні міст і районів щодо реалізації проектів транскордонного співробітництва. Із 95 проектів на співробітництво з Угорщиною припадає 58 (61 %), у тому числі 23 проекти стосуються економічного напрямку. Угорщині також належить першість у співробітництві із Закарпатською областю щодо національно-культурних зв'язків і співпраці у туристичній сфері.

Результати дослідження свідчать, що районні органи влади прикордонних територій Закарпаття не лише активно співпрацюють із органами влади та громадами Угорщини, а й розуміють важливість розвитку торгівлі, туристично-рекреаційного комплексу та інших видів діяльності. Найбільш вагомою перешкодою здійснення транскордонної співпраці як для районних, так і міських органів місцевої влади є непередбачуваність і нестабільність українського законодавства.

Для розробки стратегії розвитку транскордонного співробітництва, а також щоб надати нового імпульсу міждержавному та транскордонному співробітництву необхідні подальші дослідження перешкод і проблем, з якими стикаються найактивніші учасники цього процесу.

Отже, на прикладі Закарпатської області можна зробити висновки рекомендаційного характеру.

По-перше, зважаючи на значну протяжність річки Тиси на кордонах України та Угорщини, а також те, що в ній зосереджені значні запаси гідроенергоресурсів, доцільно здійснити на міждержавних рівнях реалізацію декількох проектів щодо спорудження каскаду гідроелектростанцій для забезпечення потреб обох країн у більш дешевій електроенергії.

По-друге, у Закарпатській області на річках і потоках зосереджено понад 25 % гідроенергоресурсів України, а тому доцільно поетапно реалізовувати проекти стосовно спорудження міні-гідроелектростанцій на засадах створення спільних підприємств з метою поповнення енергоресурсами прикордонних і віддалених регіонів як Угорщини, так і України, а також забезпечення водорегулювання і попередження повеней на прикордонних територіях сусідніх держав.

По-третє, природно-кліматичні зони Закарпаття характеризуються різноманітними типами лісу, а територія області повністю належить до гірської Карпатської системи, в якій вертикальна зональність проявляється від низинного до передгірного, гірського, субальпійського та навіть альпійського поясів. Ця особливість сприятиме перспективному міждержавному співробітництву в рекреаційно-туристичній діяльності.

По-четверте, оскільки у лісовому середовищі Закарпаття зосереджені значні запаси унікальних родовищ мінеральних вод, вони повинні бути об'єктом як міждержавного, так і міжрегіонального співробітництва України та Угорщини.